

BO‘LAJAK LOGOPEDLARNING INKLYUZIV TA‘LIM JARAYONIGA TAYYORLIGINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Abidova N.Z.

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Tayanch so‘zlar: inklyuziv ta‘lim, alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bola, pedagog, inklyuziv tayyorlik, motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv.

Ключевые слова: инклюзивное образование, ребенок с особыми образовательными потребностями, педагог, инклюзивная готовность, мотивационная, познавательная, оперативная, рефлексивная.

Key words: inclusive education, child with special educational needs, teacher, inclusive readiness, motivational, cognitive, operational, reflective.

Jahon ta‘lim tizimida bo‘lajak logopedlarning inklyuziv ta‘lim jarayoniga tayyorlashni rivojlantirish, ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash, tizimli yondashuv asosida ta‘limni tashkil etish, kompetensiyalarini rivojlantirishning kreativ moduli ta‘lim texnologiyalari amaliyotga tatbiq etilmoqda. Bo‘lajak logopedlarning inklyuziv ta‘lim jarayoniga tayyorlashni yuqori sifatli bilimlar resurslaridan foydalanib rivojlantirish, bo‘lajak logopedlarning inklyuziv ta‘lim jarayoniga tayyorgarligini rivojlantirishning kompetensiya-kontekstli texnologiyalari, multimediali elektron resurslarni ta‘lim jarayoniga tatbiq etish, kasbiy faoliyatni loyihalashtira oladigan bo‘lajak mutaxassis kadrlarni ijodiy faoliyatga tayyorlash bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Bo‘lajak logopedlarning inklyuziv ta‘limga tayyorligi – bu alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning inklyuziv ta‘limini amalga oshirishga munosabat hamda integrativ shaxsiy ta‘lim, alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning xususiyatlari va ular bilan ishlash usullari haqida g‘oyalar mavjudligini bildiradi.

Bir qator tadqiqotchilar “inklyuziv tayyorlik” tushunchasiga to‘xtaladi, bu shaxsning murakkab ajralmas subyektiv sifati, shu jumladan, psixologik va pedagogik tuzilmalar, shuningdek, amaliy tajriba (V.V.Xitryuk) sifatida

tushuniladi va kasbiy pedagogik faoliyatning xususiyatlari, shu jumladan, kasbiy muhim shaxsiy fazilatlar bilan belgilanadi (O. A. Kozireva).

Psixologik va pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, bo'lajak logopedlarning inklyuziv ta'lim jarayoniga tayyorgarligini o'rganish ko'plab tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lgan. Birinchi marta bu atama I.N.Hafizullina tomonidan ishlatilgan. U inklyuziv kompetensiyani "o'quvchilarning turli xil ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolani umumiy ta'lim muhitiga kiritishni ta'minlaydigan, inklyuziv ta'lim jarayonida kasbiy funksiyalarni bajarish qobiliyatini belgilaydigan integrativ shaxsiy ta'lim sifatida" belgilagan [8].

Bo'lajak logopedlarning inklyuziv ta'lim jarayoniga tayyorgarligi inklyuziv ta'lim sohasida kasbiy va pedagogik funksiyalarni amalga oshirish, o'quvchilarning turli xil ta'lim ehtiyojlarini baholash va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'quv jarayoniga qo'shilishini kafolatlash, ularning rivojlanishi uchun qulay muhitni tashkil etish qobiliyati sifatida (D.N.Korneyev, N.Y.Korneyeva, A.A.Salamatov) [4]; ularning funksional vazifalarini bajarish qobiliyati sifatida (S.A.Kurnosova, T.S.Ovchinnikova, Y.V.Petrova) [6]; inklyuziv amaliyotni amalga oshiradigan bo'lajak logopedlarning maksimal samaradorligini ta'minlaydigan integral va shaxsiy ta'lim sifatida (A.O.Kozireva) [3] belgilanadi.

Tadqiqot doirasida bo'lajak logopedlarning inklyuziv ta'lim jarayoniga tayyorgarligining tuzilishi to'g'risida turli xil qarashlar tahlil etildi, natijada bir qator mualliflar tomonidan e'tirof etilgan inklyuziv kompetensiyaning quyidagi tarkibiy qismlarni ajratildi: motivatsion, kognitiv, operatsion, reflektiv (I.N.Hafizullina) [8]; kasbiy-motivatsion, kasbiy-kognitiv, kasbiy-reflektiv, kasbiy-operatsion (D.N.Korneyev, N.YU Korneyeva, A.A. Salamatov) [5]; motivatsion-qiymatli, shaxsiy, bilim, faoliyatli (S.A. Kurnosova, T.S. Ovchinnikova) [6].

A.O.Kozireva inklyuziv kompetensiyaning tuzilishi bo'lajak logopedlarning uning faoliyat turlariga muvofiq maxsus mahoratidan iborat deb hisoblaydi, hamda uning diagnostik, kommunikativ, didaktik, prognostik, transformatsion, ta'lim, ijtimoiy tomonlarini ajratadi. Muallifning xulosalari tayyorlik va kompetensiya o'rtasidagi munosabatlar g'oyasiga asoslanadi [3].

B.A.Taxoxov bo'lajak logopedlarning inklyuziv ta'lim jarayoniga tayyorgarligini rivojlantirishning quyidagi ko'rsatkichlarini aniqlaydi: kasbiy faoliyatni ongli ravishda tanlash; o'quvchilarga gumanistik yondashuv; ularning kasbiy faoliyati uchun axloqiy javobgarlik; ijodiy yondashuvning mavjudligi; kasbiy etikani bilish va ularga rioya qilish; kasbiy muloqot madaniyati [7].

Ko‘rib turganimizdek, tadqiqotchilar “bo‘lajak logopedlarning inklyuziv tayyorligi”, “bo‘lajak logopedlarning inklyuziv ta‘lim jarayoniga tayyorgarligi” tushunchalarini, ularning mazmuniga turli nuqtai nazarlarni ilgari surdilar.

Bir qator tadqiqotlar inklyuziv tayyorlik ko‘rsatkichlari sifatida quyidagilarni ta‘kidlaydi: faoliyatning maqsad va vazifalarini aniqlash va undan foydalanish, vazifalarni hal qilish, boshqalarga ijobiy munosabat qobiliyati (S.O.Shindryayev) [9]; maqsadlarni qabul qilish va inklyuziv ta‘lim vazifalarini bilish, alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga nisbatan ijobiy psixologik munosabatlarning mavjudligi, rivojlanish xususiyatlari haqida asosiy bilimlarning mavjudligi [1]; alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar, ularning ota-onalari, bo‘lajak logopedlar bilan o‘quv va sinfdan tashqari ishlarda yetarli darajada o‘zaro bag‘rikenglik munosabatlar o‘rnatish (N.Z.Abidova) [2].

Bo‘lajak mutaxassisning inklyuziv ta‘lim jarayoniga tayyorgarligining kognitiv komponenti kognitiv kompetensiyasini o‘z ichiga oladi. Kognitiv kompetensiya pedagogik faoliyat haqidagi g‘oyalarning yaxlitligini ta‘minlaydi, shaxsning kognitiv faolligini faollashtiradi, kognitiv tajriba tarkibiy qismlarini rivojlantirish va boyitishga yordam beradi, ma‘lum nazariy va amaliy muammolarni hal qilish uchun to‘g‘ri vaqtda ma‘lumotni idrok etish, ongda qayta ishlash, xotirada saqlash va ko‘paytirish qobiliyati sifatida tavsiflanadi.

Bo‘lajak logopedlarning inklyuziv ta‘lim jarayoniga tayyorgarligining refleksiv komponenti refleksiv kompetensiyasini o‘z ichiga oladi. Refleksiv kompetensiya logopedning o‘z faoliyati asoslarini tushunish qobiliyatida namoyon bo‘ladi, uning davomida uning qobiliyatlari, shaxsiy yutuqlari qayta baholanadi; uning kasbiy harakatlari natijalarini ongli ravishda nazorat qilish, haqiqiy pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish mumkin bo‘ladi. Refleksiv kompetensiya logopedga o‘z-o‘zini bilish, o‘zini o‘zi boshqarish va o‘z shaxsiyatini rivojlantirishga imkon beradi.

Inklyuziv kompetensiya tizimining bir qismi bo‘lgan refleksiv kompetensiya – bu inklyuziv ta‘limga tayyorgarlik jarayonida ta‘lim va kasbiy faoliyatda aks ettirish, shuningdek, inklyuziv ta‘limdagi kasbiy faoliyatda aks ettirish qobiliyatidir:

- inklyuziv ta‘lim g‘oyalarini amalga oshirish tajribasini, ularning ta‘lim, kasbiy faoliyati va hamkasblarining tajribasini tahlil qilish;
- inklyuziv ta‘limning turli pedagogik vaziyatlarida optimal yechimni tanlash;
- ularning akademik, kasbiy faoliyati natijalarini adekvat baholash, xatolarini payqash va ularni tuzatishga intilish qobiliyati;

- kasbiy va shaxsiy o‘shiga bo‘lgan ehtiyoj va ularning inklyuziv kompetensiyalari darajasini oshirish.

Bo‘lajak logopedlarning inklyuziv ta’lim jarayoniga tayyorgarligining operatsion komponenti operatsion asosiy kompetensiyalarni — pedagogik jarayonda inklyuziv ta’limni muvaffaqiyatli amalga oshirish, mustaqil pedagogik vazifalar, qidiruv va tadqiqot faoliyatini amalga oshirish, paydo bo‘layotgan pedagogik vaziyatlarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan o‘zlashtirilgan pedagogik faoliyat usullari va tajribasini ifodalovchi aniq kasbiy vazifalarni bajarish qobiliyatini o‘z ichiga oladi.

Inklyuziv kompetensiyaning funksional sohasi operatsion asosiy kompetensiyalar tizimi bilan ifodalanadi:

- diagnostika – o‘quvchilar jamoasining rivojlanish darajasini, shaxsni rivojlantirishni, alohida o‘quvchilarni o‘qitish va tarbiyalashni, umuman, pedagogik jarayonning holatini va uning alohida bosqichlarida inklyuziv ta’limda to‘g‘ri tashxis qo‘yish qobiliyati;
- prognostik – inklyuziv ta’limda muayyan pedagogik harakatlar natijalarini taxmin qilish qobiliyati;
- konstruktiv – inklyuziv ta’lim muhitida pedagogik faoliyatni diagnostika ma’lumotlariga mos maqsadlarni belgilash va o‘quvchilarning turli xil ta’lim ehtiyojlarini, turli xil shakllar, usullar va vositalarni hisobga olgan holda ularning pedagogik faoliyatini malakali rejalashtirish orqali qurish qobiliyati;
- tashkiliy – inklyuziv o‘quv muhitida pedagogik faoliyatni tashkil etish, kasbiy faoliyatda shaxsiy yondashuvni ijodiy qo‘llash (masalan, individual ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha o‘qitish) qobiliyati;
- kommunikativ – inklyuziv ta’limni samarali amalga oshirishga hissa qo‘shadigan pedagogik jarayon subyektlari bilan konstruktiv munosabatlarni o‘rnatish qobiliyati;
- texnologik – turli xil ta’lim ehtiyojlari va turli xil rivojlanish buzilishlari bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim usullari va texnologiyalarini amalga oshirish qobiliyati;
- tuzatish – oraliq va yakuniy diagnostika natijalarini hisobga olgan holda har qanday bosqichda pedagogik jarayonning borishini tuzatish qobiliyati;
- tadqiqot – pedagogik hodisalarni o‘rganish, tahlil qilish, tajriba-sinov ishlarini o‘tkazish qobiliyati.

Tadqiqotlar va mavjud amaliy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak logopedlarning inklyuziv ta’lim jarayoniga tayyorgarligini shakllantirish mexanizmlari uning tarkibiy qismlariga (motivatsion-qiymatli, kognitiv,

faollik va refleksiv) va bo'lajak mutaxassislarning oliy ta'lim sharoitida o'quv jarayonini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlariga (ta'limning mazmunining dolzarbligi; ta'lim konteksti; o'quv materialni tizimli hamda mustaqil o'qish, bahs-munozara, debat, musobaqa, "Mahorat darsi", muammoli ma'ruza, seminar, "Maslahat darsi", didaktik, rolli, ishbilarmonlik va imitatsion o'yinlar kabi ta'lim jaraenida turli shakl, metod va usullarini taqdim etish; o'quv ma'lumotlari va kasbiy vazifalarning amaliyotga yo'naltirilganligi; o'quv rejaralarining o'zgaruvchanligi va harakatchanligi, o'qitish shakllari va usullari) muvofiq belgilanishi kerak.

Bo'lajak logopedlarni inklyuziv ta'lim jarayoniga tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni amalga oshirishning asosiy mexanizm sifatida biz nazariy (faol ma'ruzalar, davra suhbatlari, ijtimoiy va kasbiy munozaralar, vebinarlar) va amaliy (munozaralar, vaziyatlarni hal qilish, aqliy hujum, master-klasslar, amaliyot saytlari, loyiha usuli) mashg'ulotlarni tavsiya etamiz.

Shunday qilib, logopedlarini inklyuziv ta'lim jarayoniga tayyorlash mexanizmlarini tadqiq qilishning dolzarbligi ta'lim muhitining ehtiyojlari bilan bog'liq va bir qator qonun hujjatlari bilan tasdiqlangan. Ushbu masalani o'rganish bilan shug'ullanadigan mualliflar bo'lajak logopedlarni amaliyotga yo'naltirilgan tayyorlashga e'tibor berishadi, bu nafaqat bilimlar tizimini shakllantirish, balki ularni kasbiy muammolarni hal qilish jarayonida qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Faol va interaktiv ish shakllari hamda usullari bilan to'ldirilgan o'quv dasturini amalga oshirish biz tomonidan bo'lajak logopedlarning kompetensiyasini shakllantirishning asosiy mexanizmi sifatida belgilangan.

Adabiyotlar:

1. Abidova, Nilufar. «Problems of Preparing Future Defectologists to Work in the Conditions of Inclusive Education.» *Journal of Pharmaceutical Negative Results* (2022): 2505-2511.
2. Абидова, Н.З. Организация работы учителя-логопеда в условиях инклюзивной практики / *Мaktab va hayot, журналы, № 4 (168) / 2022, 23-26 Б.*
3. Козырева, О.А. Методология моделирования профессиональной компетентности педагога / *О.А.Козырева. - Educational Technology & Society 11(1) 2008. - С. 375-377.*
4. Корнеев Д.Н., Корнеева Н.Ю., Саламатов А.А. Инклюзивная компетентность педагога профессионального обучения: от идеи к диссеминации педагогического опыта / *Д.Н. Корнеев, Н.Ю. Корнеева, А.А. Саламатов // Современные наукоемкие технологии. - 2016. - № 5. - С. 116-120.*
5. Кузьмина, Н.В. Профессионализм педагогической деятельности / *Н.В. Кузьмина, А.Л. Реан. - СПб., 1993. - 53 с.*
6. Кучерявенко И. А. Проблема психологической готовности к профессиональной деятельности / *И. А. Кучерявенко // Молодой ученый. - 2011. - № 12. - Т.2. - С. 60-62.*
7. Ус О.А., Правилина А.А. Подготовка педагогов к работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) в условиях инклюзивного образования // *Научно-методический электрон-*

ный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 29. – С. 111–114. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/56561.htm>

8. Хитрюк, В.В. Толерантность будущих педагогов к детям с особыми образовательными потребностями: к вопросу о готовности к работе в условиях образовательной инклюзии / В.В. Хитрюк, О.А. Ульянова // Вестк Брэсцакага унвер. Серия 3. Философия. Педагопка. Психология. - 2013. - № 1. - С. 120-128.

9. Шматко, Н.Д. Для кого может быть эффективным интегрированное обучение / Н.Д. Шматко // Дефектология. - 1999.- № 1. - С. 41-46.; № 2. - С. 49-56.

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada bo‘lajak logopedlarning inklyuziv ta‘lim jarayoniga tayyorligini shakllantirish muammosi o‘rganilgan. Shu bilan birgalikda, maqolada “inklyuziv tayyorlik” tushunchasi tahlil etilgan, inklyuziv tayyorlik ko‘rsatkichlari, tarkibiy qismlarining mazmuni tahlil qilingan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается проблема формирования готовности будущих логопедов к инклюзивному образованию. Вместе с этим в статье анализируется понятие «инклюзивная готовность», показатели инклюзивной готовности, содержание ее компонентов.

SUMMARY

This article discusses the problem of developing the readiness of future speech therapists for inclusive education. At the same time, the article analyzes the concept of “inclusive readiness”, indicators of inclusive readiness, and the content of its components.